

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA HALEP'TE BOŞANMA

DAVALARI VE MEHİR¹

DIVORCE AND BRIDE PRICE(MAHR) IN ALEPPO AT THE SECOND HALF OF THE XVI. CENTURY

Mehmet KABACIK²

Öz

Halep'te aile hayatını sona erdiren boşanmalar, genel olarak erkeğin tek taraflı irade beyanı yanında, şartlı boşanma, gaip olan kocalardan boşanma ve iki tarafın uzlaşması (muhalâ'a) şeklinde gerçekleşmektedir. Boşanmalarda İslam hukuku çerçevesinde işlem yapılmaktadır. Metropolitlerin atanma beratlarında, Osmanlı yönetimi evlenme ve boşanma işlemlerinin mutlaka kendi dini kurumlarında yapılmasını istemesine rağmen Gayrimüslimlerin İslam hukuku kurallarını tercih ederek işlemlerini yaptırmak üzere şer'îye mahkemelerine başvurdukları görülmektedir. Yarısı peşin(muaccel) ve yarısı daha sonra(müeccel) şekilde ödenen mehir ödemelerinin ortalaması Halep'te 65 altın gibi yüksek bir rakam olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar mehir alacakları ve diğer konularda haklarını korumak için çok rahat mahkeme kapılarını aşındırmışlardır. Evlilik hususunda en mahrem konuları dahi mahkemede dava edebilmişlerdir. Mehir miktarları, dönemin ev, dükkan, at, deve ve ulaşım gibi bazı mal ve hizmetleri ile karşılaştırıldığında, çok yüksek meblağlar olduğu görülmektedir. Mehir miktarlarının yüksekliği boşanma ve yeniden evlenme işlemlerini zorlaştıracak niteliktedir. Osmanlı hakimiyeti sürecinde Halep'te mehir miktarlarında önemli düşüşler yaşanmış ve XIX. yüzyıl başlarında mehir miktarları XVI. yüzyıla göre % 80-90 oranında gerilemiştir. Osmanlı devletinin evliliği kolaylaştırmak için mehir miktarlarını azaltma eğilimi, Tanzimat'tan sonra kanunlara da yansımış ve mehir miktarları sembolik bir seviyeye düşürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halep'te mehir miktarı, evlilik, boşanma.

Abstract

Divorce concluding family life in Aleppo ,generally , occurs according to ex parte declaration of intention of man, conditional divorce, divorce from absent husband and bilateral agreement. Divorces were processed in accordance with Islamic law. While the Ottoman government wanted that marriage and divorce processes should be done at religious institutions at the certificate of Metropolitan assignment, non-Muslims went to religious courts by choosing Islamic law to take legal action. The mean of amount of bride price(mahr) in Aleppo be paid in the form of before and then is 65 gold. Women could easily legitate for bride price and to protect their rights about other issues. They also legitated confidential issues about their marriage .The amount of bride price is high by comparison with house,shop,horse,camel and service of transportation. The high amount of bride price makes difficult divorce and remarriage. During the Ottoman period, the amount of bride price decreased and at the beginning of century XIX. the amount of bride price decreased by 80-90% compared to century of XVI. The tendency of reduction amount of bride price to make easier marriage is reflected law after Reform(Tanzimat) and the amount of bride price decline as a symbolic level.

Key Words; The amount of bride price(mahr) in Aleppo, Marriage, Divorce

Key Words; The amount of bride price(mahr) in Aleppo, Marriage, Divorce

¹ Bu makale Başbakanlık DPT Müsteşarlığı tarafından finanse edilen Türkiye Suriye Bölgeler Arası İşbirliği Programı Halep Şer'îye Sicilleri Projesi kapsamında hazırlanmış olup CIEPO-19 Uluslararası Osmanlı Öncesi Ve Dönemi Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 26-30 Temmuz 2010, Van'da sunulun tebliğin daha önce yayınlanmamış metnidir.

² Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim kültesi Öğretim Üyesi. kabacik@kilis.edu.tr

GİRİŞ

Aile, toplumun temeli ve en küçük birimidir. Toplumlar, ailenin oluşumu, gelişimi, devamı ve varlığını sürdüremeyecek derecede problemlerle karşılaşıyorsa dağılması konusunda toplumun normları ve geleneksel değerlerden kaynaklanan hukuk kuralları oluşturmuştur. Osmanlı devletinde de, Müslümanların aile hayatının başlangıcından nihayete erinceye kadarki tüm safhalarında karşılaşılabilecek muhtemel durumlar ve problemleri hakkında neler yapılacağı ve nasıl davranılacağını detaylarıyla açıklayan fıkıh kitapları ve fetva kitapları bulunmaktaydı³. Bu kitaplar konunun teorik kısmını ve çerçevesini oluşturmakla birlikte, gerçek yaşamda durum neydi? Aile hayatı hangi sebeplerle, niçin dağılıyordu? Boşanmalar hangi yöntemlerle gerçekleştiriliyordu? Kadınlara ne kadar mehir ödeniyordu? Mehir miktarlarının boşanmalar üzerinde etkisi oluyor muydu? Belirtilen soruları gerçekçi bir şekilde aydınlayabilecek en önemli kaynak şer'îye sicilleridir. Biz de bu çalışmamızda özellikle sosyal ve kültürel hayatımız için zengin bilgiler ihtiva eden şer'îye sicillerine dayanarak Halep'teki boşanma davaları ve mehir konusunu ele alacağız⁴.

Osmanlı devletinde genel olarak Hanefî fıkıhına göre belirlenmiş kanunlar çerçevesinde mahkemelerde karar veriliyordu. Halep'te de Hanefî fıkıhına göre hüküm verilmekle beraber, özellikle uzun zamandır haber alınamayan, gaip olan kocalar hakkında Hanefî fıkıhının katı kuralları içermesinden dolayı Şafî fıkıhına göre hüküm verildiği görülmekte ve bu husus mahkeme kayıtlarında özellikle vurgulanmaktadır.

Halep Şer'îye Sicillerinde karşılaşılan boşanma davalarının başında erkeğin tek taraflı olarak eşini boşadığı davalar yer almaktadır. İslam hukukunda boşama hakkı, nikah esnasında kadın tarafından kendisinin de bu hakka sahip olması konusunda bir şart koşulmadıysa, tek taraflı olarak erkeğe aittir. İslami anlayışta erkek bu hakkını istediği zaman, istediği şekilde kullanabilme hakkına sahiptir. Koca kendisi veya vekili aracılığıyla, eşinin bulunduğu veya bulunmadığı bir ortamda, boşama anlamına gelebilecek sözcükleri kullanarak boşanma işlemini fiilen gerçekleştirebilmektedir. Boşanma işlemi tamamlandıktan sonra

³ Molla Hüsrev'in Dürer ve Gurer'i, İbrahim Halebi'nin Mültek'al-Ebhur'u, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin, el-Muhtâr, Molla Fenârî'nin Füsûlü'l-bedâ'î, Kemalpaşazade'nin El-İslâh vel İzâh'ı, Fahreddin Yahya b. Abdullah er-Rumî'nin Müştênîlül-ahkâm fi'l-fetâvâ'l-Hanefîyye'si Osmanlı döneminin önemli fıkıh ve fetva kitaplarından bazılarıdır. Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, Sayı 5, 2005, s.229-240.

⁴ Suriye'deki Şer'îye Sicilleri 1959 yılında Şam'daki Merkez-i Vesâik-i Tarihiyye Müdürlüğünde toplanmıştır. Tamamına yakını Arapça olarak kaydedilmiş Halep Şer'îye Sicillerinden XVI. yüzyıla ait olanlardan 1,4,5,8,9 numaralı siciller ile XIX. yüzyıla ait olan 177 ve 204 numaralı sicillere dayalı olarak bu çalışma gerçekleştirilmiştir. 1 ve 4 numaralı siciller, kataloglama çalışmaları sırasında çok sayıda sicilin sonradan birleştirilerek ciltlenmesiyle oluşturulmuştur. Halep Şer'îye Sicilleri dipnotlarda HŞS şeklinde kısaltılmıştır.

taraf lar arasında hak lar konusunda bir anlaşmazlık meydana gelirse, konu mahkemeye intikal ettiriliyordu ve mahkeme sadece tarafların birbirleri üzerindeki hakları konusunda işlem yapmaktaydı. Erkeklerin boşama konusundaki hakları sorgulanamadığından, mahkeme kayıtlarında boşanma süreci ve boşanma sebeplerine ait bilgilere yer verilmemektedir. Bu yüzden taraflar arasındaki anlaşmazlık sebepleri, boşanmaların niçin ve neden meydana geldiği sorularına cevap bulmak oldukça zorlaşmaktadır. Ancak mahkemeye intikal ettirilmiş bazı davaların satır aralarından boşanma sebepleri ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir.

Şarta bağlı boşanma, gaip olan kocalardan boşanma ve karşılıklı anlaşmayı içeren muhala'a türü boşanmalarda sicillerde kısmen ayrıntılara yer verildiğinden bu tür boşanmalar ayrı başlıklar halinde incelenecektir. Gayrimüslimlerin boşanmalarına da sicillerde yer verildiğinden önemine binaen ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

1-Boşanma

a-Şarta Bağlı Boşanma

Kocanın boşama iradesini ortaya koyan beyanı kayıtsız şartsız olabileceği gibi, belirli bir şarta (*Ta'likî*) veya vadeye de bağlı olabilirdi. Talâkta kullanılan irade beyanı kayıtsız şartsızsa buna *münecciz*; talik bir şarta bağlanmışsa *muallâk*; vadeye bağlanmış ise de *muzâf* denilmektedir. Evli erkekler herhangi bir olayın olması veya olmamasını şart koşarak, eşlerinden boşanacaklarına dair yemin edebilmekteydiler⁵.

Boşanma davalarının çoğunda, özellikle de tek taraflı erkek tarafından gerçekleştirilen boşamalarda, boşanma sebepleri ile ilgili sicil kayıtlarında bilgi yer almamaktadır. Bir kısım davalarda ise, daha önceden boşanma şartı olarak belirlenen şartların gerçekleşmesi sonucu boşanmanın fiilen meydana geldiğine veya öne sürülen şartların meydana gelmesi durumunda boşanmanın gerçekleşeceğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Erkeğin gerekçe göstermesine gerek kalmaksızın istediği zaman boşama hakkına sahip olması; boşanmanın meydana gelmesi için gerekli şartların belirlenmesi ve mahkemede kaydedilmesi durumunun kadınların isteği ile olduğunu göstermektedir. Bu tür boşanmalarda, ileri sürülen boşanma şartlarından dolayı daha önce aile içerisinde anlaşmazlık ve geçimsizlik mevcut olmalıdır. Bu yüzden konu aile içinde gündeme getirilmekte veya mahkemeye intikal ettirilmekte ve öne sürülen şartların gerçekleşmiş olmasıyla veya ileride gerçekleşmesi durumunda boşanmanın meydana geldiği veya geleceği görülmektedir. Şarta bağlı boşanmaların sicillerde yer almasının asıl

⁵ İsmail Kıvrım, 17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri(Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik), **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (<http://sbe.gantep.edu.tr>), 2011 10(1), s.379.

sebebi, kadınların durumlarını tespit ettirme gereği duymaları olmalıdır. Boşanmaları bir takım şartlara bağlanmış kadınlar, bu şartların oluşup oluşmadığını, boşanıp boşanmadıklarını bilmeleri gerekmektedir. Özellikle ekonomik bakımdan zayıf olan kadınların başka birisi ile evlenebilmeleri için şartlara bağlanmış boşanmanın şartlarının oluştuğunu mahkemede belgeleyerek boşanmanın fiilen gerçekleştiğini tescil ettirmeleri önemli bir husustur.

Cemâziye'l-evvel 974/Kasım 1566 tarihli belgede⁶ Hasan b. Ali el-Bedevî, zevcesi Mısrâfe bint İd el-Bedeviye'yi boşamayı şu şarta bağlamıştır: “Eğer, 974 yılının Zilka'de/1567 Mayıs ayının sonunda, kendi evinde karısının yanına gitmezse, karısı, üç talakla boşanmış olacaktır”. Kadı, kadına, o tarihe kadar zorunlu masrafları için günlük 1 osmanî nafaka bağlamıştır. Bu belgede kocanın çeşitli sebeplerden dolayı eşini ihmal ettiği, uzun zamandır eşinin yanına gitmediği, bu yüzden eşi tarafından mahkemede dava açıldığı, mahkemenin kadına zaruri masrafları için nafaka bağladığı görülmektedir. Burada nafaka ödemenin yanında, verilen 6 aylık sürenin sonuna kadar hanımının yanına gitmezse, üç talakla boş olacağı hükmü de biraz mahkemenin zorlamasıyla verilen bir karara benzemektedir. Mahkemede kadının şikâyeti ile yapılan duruşma sonunda yukarıda tırnak içinde verilen mahkeme kararının yer aldığı ibareden, erkeğin tek taraflı olarak kadını boşama şartından ziyade dava süreci sonunda ulaşılmış bir karar olduğu anlaşılmaktadır.

Şartlı boşamanın bazen ticari hayatta karşı tarafa güven vermek için yemin yerine de kullanıldığı da görülmektedir. 2 Zilka'de 956/22 Kasım 1579 tarihli sicil kaydından⁷ Muallim İsa b. Ahmet ve oğlu Mansûr'un, Hacı Ali b. Ali'ye, bıçak ve kumaş fiyatı olarak, bir yıla kadar ertelenmiş 200 sultani borçlu oldukları, borçlarına karşılık Kasîle Mahallesi'ndeki evlerini rehin bıraktıkları ve evin rehinliği devam etmekle birlikte, alacaklının evi borçlulara geri iade ettiği anlaşılmaktadır. Ancak alacaklı, evin daha önceden başka bir şahsa da rehin olarak bırakılma veya vakfedilme durumundan şüphelenmektedir. Borçlu, alacaklıyı inandırmak için evin daha önce başka birisine rehin olarak bırakılma veya vakfedilme durumu olmadığını, eğer varsa, karısı Safiye hanım'ın üç talak ile boş olacağı konusundaki şartını mahkemeye kaydettirmiştir.

Zilka'de 956/ Kasım 1579 tarihli diğer bir sicil kaydında⁸ adaletli bir grup şahidin huzurunda, Halep'ten Muhammed b. Ali hanımı Meryem binti Abdullah'ı muallâk boşama ile boşanmıştır. Şöyle ki hanımına, eğer yolculuktan 2 ay zarfında dönmezsem, boş olursun

⁶HŞS Sicil No:4, Belge: 4032.

⁷HŞS Sicil No:1, Belge: 1202.

⁸HŞS Sicil No:4, Belge: 2062.

demiş ve 18 ay gelmemiştir. Böylece boşanma gerçekleşmiş ve mahkemede kayıt altına alınmıştır. Burada boşanma şartının kadının ısrarıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Zira bu dönemde ticaret ve çeşitli sebeplerle Halep'ten ayrılan ve uzun zamandan beri geri dönmeyen kocalarla ilgili pek çok dava bulunmaktadır. İleride ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz bu konunun o dönemdeki kadınların başlıca problemlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu yüzden kadınlar kocalarının uzun süre Halep'ten ayrılmalarını istememekteler ve uzun süre gelmemeyi boşanma gerekçesi olarak şart koşabilmektedirler.

Yine 16 Şevval 1003/24 Haziran 1595 tarihli bir kayıta⁹ Kasîle Mahallesinden Ali b. Ebi Zeyd ile karısı İhsan binti Abdulkadir'in boşanması, koca ne zaman sefere çıkar, tam bir aydan fazla gaip olur ve seferden dönmez ise, bir bain talak ile boşanmış olmak üzere boşanması askıya alınmıştır. Burada da yine boşanma şartının kadın tarafının isteğiyle kayıtlara geçtiğini söyleyebiliriz. Boşanmanın askıya alınması, eşlerden her ikisinin anlaşarak birlikte kadıya gidip anlaşmalarını sicile kaydettirdikleri ya da sadece kadının mahkemeye giderek daha önceden mevcut bazı gelişmelere bağlı olarak kocası hakkında mahkemede bu şekilde bir karar çıkarttığı anlaşılacakla birlikte, isteğin kadın tarafının arzusu olduğu görülmektedir. Yukarıdaki iki örnekte de kadınların boşandıklarını tescil ettirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu tescil işlemleri muhtemelen yeni bir evlilik için boşandıklarını belgelemek için yapılmıştır.

Zilka'de 974/Mayıs 1567 tarihli bir diğer kayıta¹⁰ Ebubekir b. Âşûr el-Beyrî, Bahsîta Mahallesi'nden zevcesi Cem'i bint Hasan Bektûn'u Halep'in dışına beraber oturmak için çıkaracak olursa, üç talakla boş olacağına dair yemin ettiğini mahkemede ikrar etmiştir. Burada ailece Halep'in dışında birlikte ikamet etmenin, evliliğin devamı için çok ciddi sorunlar oluşturduğu görülmektedir. Bu sorunun erkek tarafından mı yoksa kadın tarafından mı kaynaklandığı belli değildir. Koca, kadının herhangi bir davranışına kızarak böyle bir yemin etmiş olabileceği gibi, kadın Halep dışında, köyde veya gelişmemiş bir bölgede ikamet etmek istemeyişinden dolayı kocasını ikna ederek yemin ettirmiş de olabilir. Ancak boşanma şartının mahkeme kayıtlarına geçirilmesi, kadının Halep dışında kırsal bir alanda ikamet etmek istemeyişinden ve bunun için bir güvence sağlamak amacıyla olması kuvvetle muhtemeldir.

---

⁹HŞS Sicil No:8, Belge: 624.

¹⁰HŞS Sicil No:4, Belge: 3336.

13 Safer 1009/24 Ağustos 1600 tarihli sicil kaydında¹¹ Halep'in Süleymaniye taifesinden Kürt Mansûr kendi kendini şahit tutarak, eğer zevcesini rızası olmadan Halep'in dışına çıkarırsa, üç talakla kendisinden boş olacağını söylemiştir. Yukarıdaki belgeye benzer şekilde, burada da kadın Halep dışına çıkmak istememiş ve koca, hanımının rızası dışında onu götürmeye zorlarsa üç talakla onun boş olacağını ifade etmektedir.

Şarta bağlı boşanmalar, aile içerisindeki geçimsizliklerin ve boşanma sebeplerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması açısından da önem arz etmektedir. Yukarıda belirtilen eşler arasındaki geçimsizlik sebeplerinin yanında, aile içi anlaşmazlık sebebiyle mahkemelere intikal etmiş pek çok dava da bulunmaktadır. Burada kısaca aile içi geçimsizlik yüzünden kocasını terk eden, baba evine veya bir yakınının yanına sığınmış olan kadınlar ve aile içi anlaşmazlık sebeplerinden de bahsedeceğiz. Aile içi geçimsizlik konuları, boşanma sebeplerinin neler olabileceği konusunda fikir vermesi açısından önemlidir.

Günümüzde olduğu gibi, XVI. yüzyıl Halep kadınlarının da kocaları ile birlikte evliliği sürdürme imkânları kalmadığında veya şiddetli geçimsizlik durumlarında ya mahkemeye müracaat ettikleri ya da evlerini terk ederek babalarının veya bir yakınlarının yanına sığındıkları görülmektedir. Evlerini terk eden kadınlarla ilgili çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Mahkeme kayıtları, kocalarının müracaatı sonucu mahkeme tarafından kadınların kocalarına teslim edilmesi ve evlerine dönmeleri ile ilgilidir.

28 Rebî'ül-âhir 990/22 Mayıs 1582 tarihli kayıta¹², Kadı, evini terk eden Sittul Aş bint Muhammed'in kocası İbrahim b. Hüseyin ile birlikte Melendi Mahallesiinde bulunan evlerine dönmeleri kararını vermiştir. Sittul Aş'ın evini terk etme sebebi, kocasının ona kötü davranması ve dövmesi olduğu görülmektedir. Mahkeme kararının son kısmında, kocaya, karısına düşmanca davranmaması ve haksız yere karısını dövmemesi konusunda uyarıda bulunmaktadır.

28 Rebî'ül-âhir 990/22 Mayıs 1582 tarihli bir diğer kayıta¹³, Mahkeme, Osman b. Muhammed'in zevcesi Yemen bint Ramazan'ı babasından teslim alıp O'na oturabileceği yasal bir mesken temin etmesine karar vermiştir. Burada kadının evini terk ederek babasının evine gitme sebebi, kendilerine ait ikamet edebilecekleri bir meskenin olmamasıdır. İslam hukukuna göre, kocanın ailesine mesken temin etme zorunluluğu bulunmaktadır. Burada muhtemelen Osman b. Muhammed diğer aile büyükleri ile birlikte aynı meskeni paylaşmakta,

¹¹HŞS Sicil No: 9, Belge: 856.

¹²HŞS Sicil No:5, Belge: 887.

¹³HŞS Sicil No:5, Belge: 483.

karısı bundan rahatsız olmaktadır ve ayrı bir meskende oturmak istemektedir. Aynı konuda diğer bir kayıta¹⁴ Cebel Sem'ân'a bağlı Andân Köyü'nden Hacı Yusuf oğlu Ahmet, eski evinden şikayet eden karısı Hacı Nâsır'ın kızına yasal bir mesken vereceğine ve O'nu, kendisine ait müstakil bir evde ikamet ettireceğine dair söz vermiştir. Köy ortamında kayın peder ve kayın valide ile birlikte oturmanın gelenek olduğu yerlerde dahi kadınların müstakil ev talep edip bunu kocalarına kabul ettirebilmeleri ilginçtir.

Bir çok mahkeme kaydında¹⁵ da, evlerini terk eden kadınların evlerini niçin terk ettikleri belirtilmeksizin, kocalarının müracaatı üzerine evlerine dönmeleri hususunda kararlar bulunmaktadır.

29 Cemâziye'l-âhir 1004/29 Şubat 1596 tarihli bir belgede¹⁶ kadı, bir kısım akrabasının, koca izin vermedikçe Esmâ ve kocası Ahmet b. Hasan'ın evlerine gelmelerini yasaklamıştır. Burada bazı akrabaların eve gelmesinin ailenin mutluluğunu gölgelediği görülmektedir. Aile saadeti açısından kadı, bazı yasaklar koymakta ve akrabaların aileye ziyaretini kocanın iznine bağlamaktadır. Diğer ilginç bir davada 20 Ramazan 1004/18 Mayıs 1596 tarihli sicil kaydında yer alan davadır¹⁷. Bedeviye Hanne bint Ömer, kocası Bedevi Mükereb bin Ömer aleyhine açtığı davada, kocasının kendisiyle yedi aydan beri cinsel ilişkide bulunduğunu, kocasının kudretinden dolayı kendi nefsinin zahmet çektiğini, gücünün kalmadığını, kocasının bu noktadan kendisine eziyet ettiğini ve bedenini zayıflattığını iddia etmiştir. Davalı koca, bu durumu kabul etmiş ve kadından süre talep etmiştir. Kadı, kocaya karısına cinsel yönden yaklaşmaması ve kadının kendini toparlaması için bir sene süre vermiştir. Halep'in kırsal kesiminden (bedevi) bir aileye mensup kadının günümüzde dahi oldukça mahrem kabul edilen bir konuda kocası hakkında mahkemede dava açabilmesi; dönemin kadınlarının mahkemeye gelmeleri ve aile içi anlaşmazlık konularını dava edebilmeleri konusunda ipuçları vermektedir.

b-Gaip Olan Kocalardan Boşanma

Ticaret veya başka sebeplerle Halep'ten ayrılıp uzak diyarlara giden ve hakkında haber alınamayan gaip kocaların hanımları, çileli bir bekleyişten sonra ayrılığın tahammül edilemez boyutlara ulaşması üzerine kocalarından boşanmak için mahkemelere müracaat etmektedirler. Mahkemelere müracaat eden kadınlar, kocalarının uzun zamandır gaip olduğu,

¹⁴HŞS Sicil No: 4, Belge: 33, Tarih Zilka'de 972/ Haziran 1565.

¹⁵ HŞS Sicil No:5, Belge: 908,917, 919.

¹⁶HŞS Sicil No:8, Belge: 1239.

¹⁷HŞS Sicil No:8, Belge: 1429.

kendilerini nafakasız bıraktığı ve bu yüzden zor durumda bulduklarını belirterek nafakasızlığın boşanma sebebi sayıldığı Şafii mezhebine göre boşanmalarını talep etmektedirler. Kadı(veya Şafii olan bir naibi), kadınların kocalarından boşanma talebi üzerine Şafii mezhebi hükümlerine göre nafakaya muhtaç olmaları göz önüne alınarak eşlerinden ayrılmasına karar vermekte ya da davayı Şafii bir kadının görmesine havale edebilmektedir¹⁸.

Boşanma talebi ile ilgili en erken davanın 4 aylık bir süre sonunda açıldığını görüyoruz. Hâlime binti Ebubekir, kocası Sâhatu Bizâ Mahallesinden Abdülbâsit b. Muhammed'in dört aydır kendisinden uzak olduğunu ve kendisini nafakasız bıraktığını ikrar etmiş, bu sebeple karı-kocalık akdinin feshedilmesi talebinde bulunmuştur. Bu husus, Bâbun Neyreb Mahallesinden Ali b. Muhammed ve İsmail b. Muhammed'in şahitliğinde gerçekleşmiştir¹⁹. Kadı, bu dava ile ilgili hüküm vermemiştir. Sicile sadece hanımın talepleri kaydedilmiştir. Boşanma talebi ile ilgili en uzun dava ise 25 yılın sonunda gelmiştir. Avz b. Hacı Ahmet ve birkaç şahit, Muhammed Bey Mahallesinden Nimetullah b. Şeyh Muhammed adlı kişinin, 25 yıl önce zevcesi Fatıma bint Molla Mesut'tan ayrılıp O'nu nafakasız bıraktığını ve kadının, onunla olan evliliğin feshedilmesini istediğini bildirmişler ve Hanefî kâdı, Şafii'ye uyarak evliliğin feshine izin vermiştir²⁰.

Boşanma talebi sonucu nikâhın fesh edildiği davalarda en kısa sürenin 2 yıl olduğu görülmektedir²¹. Daha az sürede boşanmasına karar verilen dava örneğine incelediğimiz sicillerde rastlanılmamıştır. Evliliğin feshine karar verilen davalarda kocaların gaip olduğu sürelerin 2,3,4,5 ve daha fazla yıl olduğu görülmektedir. İncelemiş olduğumuz 1,4,5,8,9 numaralı Halep Şer'îye Sicillerinde bu konuda çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Boşanma talebi davalarında bazen Hanefî kadının(veya Şafii naibinin) bizzat kendisinin hüküm verdiği de olmaktadır. Halep'in Karlık Mahallesinden Hacı Ahmet b. Yusuf, adı geçen mahallenin İmamı İbrahim b. Halil, Hasan b. Ayvât ve Ahmet b. Sultan, Pervâne binti Abdullah adlı kadının kocasının 4 yıldır kendisinden uzakta olduğunu ve kendisini nafakasız bıraktığını ve O'na nafaka temin edecek kimsesinin olmadığını

¹⁸Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiye ve İstalahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, c.II, İstanbul 1976, s.465.

¹⁹HŞS Sicil No:1 Belge: 136, Tarih 12 Şa'bân 962/2 Temmuz 1555.

²⁰HŞS Sicil No:4, Belge: 3267, Tarih Şevvâl974/Nisan 1567.

²¹HŞS Sicil No:1, Belge : 124, Tarih 12 Şa'bân 962/2 Temmuz 1555. İki yıldan beri nafakasız kaldığını şahitlerle ispatlayan kadın boşanmıştır.

bildirmişlerdir. Bu sebeple kadın, kadından, evlilik akdinin feshedilmesini talep etmiştir. Kadı da O'na, evlilik akdini feshetmesine izin vermiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur²².

Hanefi kadı bazı durumlarda da boşanma talebi davalarını Şafii kadıya havale etmektedir. Ali b. Hacı Ahmet ve Hacı Hüdaverdi b. Bekir Verdi mahkemeye gelerek, Fatıma bint Zeyneddin'in kocası Şıracı Maltoc b. Abdullah'ın, 2 yıldır zevcesinden uzakta olduğunu ve O'nun nafakasız kaldığını ve nafaka temin edecek yasal bir kişi bırakmadığını söylemişler, bunun için kadın evlilik akdinin feshini talep etmiş, bu durum, yasal olarak Şafii kadıya havale edilmiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur²³.

Kocaların gaip olmasından dolayı evliliklerin feshedilmesine karar verildikten sonra kocaların evlerine döndükleri durumlarla da karşılaşılabilirdi. Bu durumda erkeğin kaderine razı olduğu görülmektedir. Hacı İsa b. Ahmet 2 yıl önce bir sefere çıkıp, karısı Zeynularab binti Hacı Selahattin'i nafakasız, giysisiz bıraktığını, kendisine bakacak birisi de olmadığını ve dünyalık hiçbir şey bırakmadığını, bunun üzerine karısının da kadıya giderek durumunu anlattığını ve evliliğinin feshini istediğini, kadının da Şafii mezhebine göre evliliği fesh ettiğini, kendisinin feshi onayladığını, hükmü ve geçerliliği kabul ettiğini ve onunla amel etmeyi tercih ettiğini, karısıyla hiçbir hakkı, davası ve husumeti olmadığını ve her ikisinin bütün dava talep ve hakları konusunda umumi olarak ibra-ı zimmette bulduklarını ikrar etmiştir²⁴. Esasen belirtilen sebepten dolayı (943)1537 yılında İstanbul, Edirne, Bursa kadıları ve Anadolu, Rumeli ve Karaman Beylerbeyine gönderilen hükümde, gaip olan kocalardan dolayı kadınların nafakaya muhtaç olmaları bahane edilerek kadınların boşanması ve bu konuda Şafii mezhebinin hükümlerinin uygulanması yasaklanmıştır²⁵. Ancak şartların zorlaması ve kadınların zaruret içinde olmaları bu uygulamanın sürmesine sebep olduğu görülüyor. Zira kadınların gelir getiren bir iş yapmalarının çok az görüldüğü bu dönemlerde, kadınların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için kazancı olan bir erkeğe dayanmaları, yeni bir evlilik yapmaları gerekmektedir. Bunun içinde öncelikle gaip olan kocalarından boşanmaları ve bunun tesciline ihtiyaç duyulmaktadır.

c-Muhâla'a(Anlaşma Yoluyla Boşanma)

Muhâla'a, kadının kocasına belirli bir miktar menfaati terk etme karşılığında anlaşarak boşandığı davalardır. Kadınlar anlaşamadıkları kocalarıyla, genellikle almaları gereken mehir

²²HŞS Sicil No: 1, Belge: 2270, Tarih 22 Ramazan 962/10 Ağustos 1555.

²³HŞS Sicil No:1, Belge: 2337, Tarih 15 Zilhicce 972/14 Temmuz 1565.

²⁴HŞS Sicil No:8, Belge: 965, Tarih 26 Safer 1004/31 Ekim 1595.

²⁵ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, c. VI, İstanbul, 1993, s. 368.

ve nafakalarından vazgeçerek veya bir miktar para ve mal vererek mahkeme huzurunda kocalarının kendilerini boşamasını sağlayabilmektedirler²⁶. Bu konuda ayet²⁷ bulunması ve Hz. Peygamberin²⁸ zamanında uygulanan bir yöntem olmasından dolayı, Halep'teki boşanma davalarında da sık sık karşılaşılmaktadır.

Yürütülmesinde sorun yaşanan evliliklerin bitirilmesi için erkeğin tek taraflı olarak sahip olduğu boşama hakkına karşılık, kadının da mahkemeye başvurma hakkı bulunmaktadır. Kadın huzursuz olduğu evlilik yaşantısını bitirmek için bir takım hak ve menfaatlerinden vazgeçerek, hatta üzerine bir miktar tazminat da eklemeyi göze alarak mahkemeye müracaat edebilmektedir. Ancak kocanın ikna edilmesi gerekmekte ve son söz yine erkekte olmakla birlikte, kadının konuyu mahkemeye taşıması ve kamuoyunun gündemine gelmesi erkeğin üzerinde baskı oluşturmaktadır²⁹.

Muhâla'ada, öncelikle kadına kocası tarafından sonradan ödenmesi gereken mehr-i müeccel gündeme gelmekte, kadın bu hakkından vazgeçerek hatta fazladan ödemedede bulunarak boşanma talebinde bulunabilmektedir. Suteyte bint Yusuf, kocası Yusuf b. Hasan'ın vekili Cellûm Mahallesinden Hacı Muhammed b. İbrahim'den, kocasına olan vekâleti yoluyla, 5 sultani değerindeki mehri ve karz-ı hasenden(alacağından) kaynaklanan 4 sultani altın karşılığında kendisini boşamasını istemiş, vekil de O'nun bu talebini olumlu karşılayarak, belirtilen bedel karşılığında O'nu kocasından boşamış, diğer taraf da kabul etmiş, şahitler, bedelli boşanmanın vukuuna şahitlik yapmış, taraflar, her tür dava, talep ve husumete yönelik birbirlerini ibra-i zimmet etmişlerdir³⁰.

Mehr-i müeccel ve bir miktar para yanında eşya da vererek kadınların kocalarını boşanmaya ikna edebildiği örnekler görülmektedir. Cellûm Mahallesinden Hacı Muhammed b. Ali ve Hacı Ahmet b. Ebubekir, Mısırlı Hüseyin b. Ümrân'ın, karısı Vasiyet bint Muhammed'i dört ay önce, (25) dinar olan müeccel mehri, (5) dinar borcu ve aldığı yatak ve yorgan karşılığında yasak olan üç talakla boşadığına dair şahitlikte bulunmuştur³¹.

²⁶Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c.9, İstanbul, 1994, s.380.

²⁷"... Şayet onların ilahi sınırlara riayet edemeyeceklerinden korkarsanız, kadının kurtulmak için bir şey(para) vermesinde ikisi içinde bir günah yoktur". **Bakara Suresi** ayet 229.

²⁸Hz.Peygamber, kocasından boşanmak için gelen Sabit bin Kays'ın karısına mehr olarak aldığı bahçeyi kocasına geri vermesini ve Sabit bin Kays'a da karısını boşamasını söylemiştir. Hamdi Döndüren, "Hul Maddesi" **Samil İslam Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul 1991, s. 17.

²⁹ "talak talep eder...karı karılığı ile seni istemeyecek, sen erliğin ile anı ister misin ...". Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'it-Tevârih**, c.1,(Yayınlayan M.Münir Aktepe), İstanbul, 1976, s.3.

³⁰HŞS Sicil No: 1, Belge: 806, Tarih 27 Muharrem 969/7 Ekim 1561.

³¹HŞS Sicil No:5, Belge: 1078, Tarih 3 Cemâziye'l-âhir 990/25 Haziran 1582.

Bir kısım boşanmalarda miktar belirtilmemekte ve sadece mehr ve diğer haklar karşılığında kocanın boşanmayı kabul ettiği ifade edilmektedir³². Sicil kayıtlarında karşılaşılan muhâla'alar içinde en düşük ödeme miktarı 6 kuruştur. Hasene bint Hüseyin el-Bedevi, kocası Herbeş b.Müsaid el-Bedevi'nin kendisini üç talak ile boşayıp kendisine artık haram kıldığını ve buna mukabil 6 kuruş verdiğini iddia etmiştir. Kocasını bunu inkâr ederek, ispat etmesini talep etmiş, O da şahitlerini getirmiş ve boşamanın gerçekleştiğini ispat etmiştir³³.

Diğer bazı muhâla'a davalarında kadınların kocalarına terk etmiş oldukları mehir ve ödedikleri tazminat miktarlarının toplamı 6³⁴, 13³⁵, 18³⁶, 30³⁷ sultani altındır. Yüksek mehir miktarı terk edilerek gerçekleştirilen boşanmalardan birisi Kilisli Süleyman b. Ramazan'ın boşanmasıdır. Kilisli Süleyman b. Ramazan, karısı Umame bint Reis Muhammed'i ödemesi gereken 50 dinar mehr'i müecceli karşılığında 3 talak ile boşamış, kadının Babası olan vekili de bu karşılık üzere talakı kabul etmiştir. Her bir taraf, diğerinden hiçbir hak edişi alacağı, nafakası, sair hakları ve davaları konusunda ibra'ı zimmette bulunmuşlardır³⁸.

d-Gayrimüslimlerin Boşanması ile İlgili Kayıtlar

Metropolit tayini ile ilgili ferman ve berâtlarda, kendi ayinleri üzere rahiplerine müracaat etmeleri ve kadınlara gitmeleri men edilmekle³⁹ beraber, gayrimüslimlerin İslâm hukukunun ortaya koyduğu prensipleri tercih ederek evlilik işlemleri için şer'îye mahkemelerine gittikleri görülmektedir. Zira evlilik esnasında ve boşanma sonrasında ödenen mehir, nafaka ve diğer hususlarda, gayrimüslimlerin zorunlu olmamalarına rağmen şer'îye mahkemelerine başvurarak İslam hukukuna göre evlilik ve boşanma işlemlerini yaptırdıklarına dair birçok kayıt bulunmaktadır.

Osmanlı Devletinin gayrimüslim vatandaşları evlenme işlemlerini şer'îye mahkemelerine kayıt ettirerek ödedikleri mehir miktarlarını belirtiyorlardı. Yahudî Merd Hây b. Hârûn ve Yahudî Yakup b. Ferec'in şahadetleriyle 967 Muharrem(Ekim 1559)'inin başında Reşid b. Halife'nin Yahudî Mahallesinde yer alan konağı 100 sultani muahhar sadaka

³²HŞS Sicil No: 4 ,Belge: 3131, 4021.

³³HŞS Sicil No: 8, Belge: 483, Tarih 17 Şa'bân 1003/27 Nisan 1595.

³⁴HŞS Sicil No:4, Belge: 552, Tarih Ramazan 973/Mart 1566.

³⁵HŞS Sicil No:4, Belge: 213, Tarih Şa'bân ayı sonları 973/Şubat 1566.

³⁶HŞS Sicil No:1, Belge: 2489, Tarih 28 Ramazan 961/27 Ağustos 1554.

³⁷HŞS Sicil No: 1, Belge: 2085, Tarih 24 Reb'ül-evvel 962/16 Şubat 1555; HŞS Sicil No:4, Belge: 1, Tarih Muharrem Ayının Sonları 971/ Eylül 1563.

³⁸HŞS Sicil No:8, Belge: 634, Tarih 19 Şevvâl 1003/27 Haziran 1595.

³⁹ İzzet Sak, "Şer'îye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2012, Sayı: 7, s.119.

bedeline karşılık olarak karısına vermiştir. Karısı da bu meblağa rıza göstermiştir⁴⁰. Bir diğer kayıta Hristiyan İlyas b.Nasrallah, Nikola b.İlyas'ın kız kardeşi Salome ile nişanlanmış ve O'na mehr-i muaccel olarak (44)dinar ile çeşitli malzemeler ve eşyalar vermiştir⁴¹. Daha sonra nikah yapılmasından vazgeçilmiş, ancak erkek tarafı ödedikleri mehir ve eşyayı talep etmediklerini belirtmişlerdir.

Gayrimüslimlerin boşanma işlemlerini de şer'îye mahkemelerine kayıt ettirdikleri görülmektedir. Hristiyan Timur b. Karaca el-Maraşî, karısı Şahmelek bint Tadirus Hanım'ı bir talakla boşamış ve karısı da bu boşamayı tasdik etmiştir. Daha sonra karısı kocasından 5 altın sultanî mehr-i muahhar alarak kocasını zimmetten ibra etmiştir⁴². Diğer bir kayıta Yahudi Abraham b. Subh mahkemeye gelmiş ve karısı Yahudi Hannâ bint Süleyman b. Yagop'u tek bir ric'î talakla boşamış ve ayın sonunda karısıyla, tekrar evlenme talebinde bulunmuştur⁴³.

Gayrimüslimler şer'îye mahkemelerinde İslam hukukuna göre boşanırken, Müslümanlığı kabul ettiklerinde hanımlarından ayrılmayı tercih ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Müslüman olan Yusuf b. Abdullah, Hristiyan zevcesi Seyide bint Halîfe'yi tek bir bâin talakla boşamış ve her ikisi de birbirini, her tür dava, hak ve talebe yönelik ibra-i zimmette bulunmuşlardır⁴⁴. Karısının vekili olan amcası Ferecullah da bu ibrâyı kabul etmiş ve kocasını, müeccel ve muaccel mehrine yönelik yasal ibra-i zimmette bulunmuştur. Diğer taraftan evliliği devam ettirdiklerine dair de kayıtlar vardır. Müslüman olan ipek tâciri Ferrûh b. Abdullah, Yahudi Sultâne bint İbrahim'e, karz-ı şer'î borçlanmadan kaynaklanan 50 altın sultanî borcu olduğunu ikrar etmiş, sonra İstanbullu Yahudi Semiha bint Yusuf, kocası Ferrûh'un borcuna kefil olmuştur⁴⁵. Yahudi kadının, Müslüman olan kocasına kefil olduğu görülmekte ve evlilikleri devam etmektedir.

2-Mehir

İslam hukuku evlilikte erkeğe bir takım ayrıcalıklı haklarla beraber bir takım mükellefiyetler de yüklemiştir. Bu mükellefiyetlerin başında mehir gelmektedir. Nikah esnasında veya sonrasında kararlaştırılan belirli bir meblağ, erkek tarafından kadına mehir olarak ödenmektedir. Ödenecek meblağın bir kısmı peşin olarak ödenir ve buna mehr-i

⁴⁰HŞS Sicil No: 4, Belge: 2597, Tarih: Muharrem 974/23 Temmuz 1566.

⁴¹HŞS Sicil No:8, Belge: 305, Tarih: 6 Cemâziye'l-âhir 1003/16 Şubat 1595.

⁴²HŞS Sicil No: 4, Belge: 2388,Tarih: 15 Şa'bân 974/25 Şubat 1567.

⁴³HŞS Sicil No:5, Belge: 799, Tarih: 1 Cemâziye'l-evvel 990/24 Mayıs 1582.

⁴⁴HŞS Sicil No:5, Belge: 800, Tarih: 1 Cemâziye'l-evvel 990/24 Mayıs 1582.

⁴⁵HŞS Sicil No:4, Belge: 3520,Tarih: Zilka'de 974/10 Mayıs 1567.

muaccel denmektedir. Diğer kısmı mehr-i müeccel adıyla ve belirlenen bir süre sonunda veya ölüm ve boşanma hallerinde kadına ödenmektedir⁴⁶.

Evlilik hayatında kadına erkek tarafından ödenmesi gereken mehir, kadına yaşamında birçok haklar ve kolaylıklar sağlamaktadır. Öncelikle kadının hakkı olan ve kendisine veya velisine ödenen mehri, kadın istediği gibi kullanabilir ve onun izni ve rızası olmadan hiç kimse mehrine el sürememektedir. Uygulamada iki aşamada ödenen mehirin, mehr-i müeccel kısmı, boşanma ve ölüm durumunda veya belirlen süre sonunda kadına ödenmekte ve özellikle boşanan kadının ekonomik bakımdan kimseye muhtaç olmadan belirli bir süre hayatını sürdürebilmesine imkân sağlamaktadır. Diğer taraftan mehir, boşanma konusunda erkeğin sahip olduğu tek taraflı geniş yetkiye de firen görevi yapmaktadır⁴⁷.

Dini nikâh kıyıldıktan sonra kadın mehri hak etmektedir. Düğün yapılsın veya yapılsın kadın mehri almaya hak kazanmaktadır. Ancak boşanma cinsel birleşmeden önce gerçekleşirse o zaman belirlenen mehrin yarısı ödenmektedir⁴⁸. 3 Şa'bân 1004/2 Nisan 1596 tarihli kayıta⁴⁹Oğlu Ömer'in vekili Muhammed b. Havza, oğlunun karısı Seniyye b. Muhammed'i, cinsel birleşme olmadan boşamış ve kadın artık serbest kalmıştır. Koca daha önce ödenmiş olan mehrin yarısı olan 20 dinarı geri almış, yarısı kadında kalmıştır.

Dini açıdan mehrin nikah esnasında belirlenmesi tavsiye edilmekte⁵⁰ ve sicillerdeki kayıtlarda nikahla beraber mehir miktarları da belirlenmektedir. 3 Safer 971/22 Eylül 1563 tarihli kayıta⁵¹Kasım b. Abdullah, Halep'in Muhammed Bey Mahallesinden bekâr oğlunun nişanlısı Sare bint Hacı Halid'e, mukaddem 30 altın, ölüm ve boşanma durumunda müeccel 30 altın mehir vermeyi kabul etmiştir. Bu evlilik akdinde kızın babası velisi olarak kabulde bulunmuştur. Diğer bir kayıta⁵²Ubeyd b. Sakar ve Muhammed b. Osman, Bedevi Guneym b. Gânim'in, 1 eşek ve on baş keçi karşılığı Bedevi Saîde bint Sürûr ile kendisinin de hazır bulunup rıza göstererek evlendiğine dair şahitlikte bulunmuş ve kâdı evliliğin gerçekleştiğine hükmetmiştir. Ancak bazı durumlarda mehir sonradan belirlenebilmekte veya sicile sonradan kaydedilebilmektedir. Maraşlı Muhammed b. Gaffâr, henüz cinsel birlikteliği olmadığı zevcesi Hüseyinî Müderrisi lakabıyla meşhur Maraşlı Abdurrahman b. Yusuf'un kızı Ayşe'ye,

⁴⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2005. s. 301

⁴⁷ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974, s.230- 231.

⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, c.2, İstanbul 1976, s.123

⁴⁹ HŞS Sicil No:8, Belge: 1281.

⁵⁰ Bilmen, *a.g.e.*, c.2, s.116.

⁵¹ HŞS Sicil No:4, Belge: 88.

⁵² HŞS Sicil No:5, Belge: 468, Tarih: 23 Rebî'ül-evvel 990/17 Nisan 1582.

100'ü muaccel mehir ve 100'ü müeccel mehir olmak üzere toplam 200 dinar borçlu olduğunu ve borcunun hâlen bâki kaldığını ikrar etmiştir⁵³.

Yukarıda Bedevi Saîde bint Sürûr'un nikahında olduğu gibi evlenen çiftlerin buldukları ortama göre mehir olarak eşek, keçi verilebildiği gibi, tarla⁵⁴, ev⁵⁵, köle⁵⁶ ve çok çeşitli mallar da verilebilmektedir. Hanefî mezhebinde mehrin en az iki keçi fiyatına denk gelen 10 dirhemden az olamayacağı belirtilmektedir⁵⁷. İncelemiş olduğumuz sicillerde en düşük mehir miktarı olarak 3 sultani altındır⁵⁸. Bu miktar boşanma esnasında ödenen mehr-i müeccel olup, peşin ödenen mehir hakkında kayıtlarda bilgi yoktur. En yüksek mehir Sipahi Kemal b. Hacı Muhammed ile Kerime Hatun bint Hüseyin arasındaki nikahta 1000 sultani(altın) olarak belirlenmiştir⁵⁹. Ancak Kerime Hatun gerdeğe girmeden kocasından 500 sultani muaccel mehir aldığını, geriye kalan 500 müeccel mehri ise kocasına bağışladığını belirtmektedir.

Tablo(1): Mehir Miktarları

SIRA NO	Tarih	Mehir Miktarı (altın sultani)	Özellik	Açıklama
1	956(1548)	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:1070
2	956	20	Mehr-i Müeccel(1 köle ve ½ kısrak ile beraber)	Sicil No:1 Belge:1201
3	956	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:1259
4	956	10,71	Mehr-i Müeccel ve Muaccel(toplam 3000 dirhem)	Sicil No:1 Belge:1292
5	956	38	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:2131
6	962 (1555)	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:615
7	962	10	Mehr-i Muaccel	Sicil No:1 Belge:655
8	962	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:656
9	962	25	Mehr-i Muaccel	Sicil No:1 Belge:1644
10	962	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:2169
11	962	20	Mehir ve nafaka Bedeli	Sicil No:1 Belge:2357
12	962	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:2428
13	962	40	Mehir Bedeli	Sicil No:4 Belge:513
14	962	60	Mehir Bedeli	Sicil No:4 Belge:1378
15	963(1556)	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:306
16	963	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:327
17	963	4	Mehr-i Müeccel	Sicil No:1 Belge:743
18	971(1563)	60	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:4 Belge:88
19	971	50	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:4 Belge:3757
20	971	60	Mehr-i Müeccel(25 altın) ve	Sicil No:4 Belge:3798

⁵³ HŞS Sicil No: 5, Belge: 2701, Tarih: Şevvâl 974/Mayıs 1567.

⁵⁴ Taraflarca bilinen miktar kadar altın, 3 kıratlık köy arazilerinden 1 kıratlık arazi mehir ve köyde bulunan evin ¼ hissesinin tümü karşılığında kıyılan nikah. HŞS Sicil No:1,Belge: 2343, Tarih: 23 Zilhicce 972/22 Temmuz 1565.

⁵⁵ Zâviye Mahallesinden Hammude b. Hasan, karısı Ferec bint Muhammed'e, 15 sultani müeccel mehri karşılığında evinin ¼'ünü vermiştir. HŞS Sicil No:4, Belge: 88.

⁵⁶ HŞS Sicil No:1, Belge: 1201, Tarih: 2 Zilka'de 956/22 Kasım 1549.

⁵⁷ Bilmen, a.g.e., c.2, s.116. Mehmet Akif Aydın, "Mehir Maddesi", *DiA*, c. 28, İstanbul 2004, s. 390.

⁵⁸ HŞS Sicil No:8, Belge:666, Tarih:1003/1594.

⁵⁹ HŞS Sicil No:8, Belge: 99, Tarih: 5 Safer 1003/20 Ekim 1594.

			Muaccel(35 altın)	
21	972	9	Mehr-i Muaccel	Sicil No:4 Belge:128
22	974(1566)	32	Mehir Bedeli	Sicil No:4 Belge:2355
23	974	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:2388
24	974	30	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:4 Belge:2647
25	974	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:2701
26	974	50	Mehir Bedeli	Sicil No:4 Belge:3422
27	974	45	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:3601
28	990(1582)	45	Mehr-i Müeccel	Sicil No:5 Belge:187
29	990	200	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:5 Belge:255
30	990	300	Mehr-i Müeccel	Sicil No:5 Belge:437
31	990	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:5 Belge:438
32	990	10 Keçi, 1 Eşek	Mehir Bedeli	Sicil No:5 Belge:468
33	990	10	Mehr-i Muaccel	Sicil No:5 Belge:811
34	990	60	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:5 Belge:1115
35	990	100	Mehr-i Muaccel	Sicil No:5 Belge:nosuz(sayfa 314)
36	1003(1594)	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:38
37	1003	100	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:88
38	1003	75	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:681
39	1003	3	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:666
40	1003	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:634
41	1003	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:568
42	1003	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:564
43	1003	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:536
44	1003	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:530
45	1003	40	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:521
46	1003	25	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:498
47	1003	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:476
48	1003	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:408
49	1003	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:406
50	1003	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:405
51	1003	8	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:398
52	1003	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:378
53	1003	75	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:372
54	1003	80	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:368
55	1003	22	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:367
56	1003	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:354
57	1003	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:331
58	1003	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:330
59	1003	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:329
60	1003	44	Mehr-i Muaccel	Sicil No:8 Belge:305
61	1003	80	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:303
62	1003	40	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:292
63	1003	10	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:261
64	1003	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:244
65	1003	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:224
66	1003	60	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:223
67	1003	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:214
68	1003	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:173
69	1003	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:119
70	1003	500	Mehr-i Muaccel	Sicil No:8 Belge:99

71	1003	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:78
72	1003	30	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:74
73	1003	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:38
74	1003	50	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:8
75	1004(1595)	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1044
76	1004	40	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1207
77	1004	40	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1281
78	1004	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1309
79	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1542
80	1004	75	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1648
81	1004	40	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1586
82	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1542
83	1004	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1536
84	1004	4	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1527
85	1004	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1523
86	1004	4	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1521
87	1004	5	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1477
88	1004	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1469
89	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1443
90	1004	8	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1403
91	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1389
92	1004	8	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1387
93	1004	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1291
94	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1286
95	1004	40	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1281
96	1004	100	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1253
97	1004	25	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1222
98	1004	22,5	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1218
99	1004	20	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1217
100	1004	100	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1200
101	1004	69	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1197
102	1004	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1181
103	1004	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1172
104	1004	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1165
105	1004	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1156
106	1004	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1144
107	1004	4	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1133
108	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1111
109	1004	40	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1103
110	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1088
111	1004	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1080
112	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1071
113	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1057
114	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1055
115	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1038
116	1004	50,5	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:1033
117	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1023
118	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1005
119	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:936
120	1004	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:926
121	1004	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:918
122	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:914
123	1004	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:910

124	1004	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:899
125	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:859
126	1004	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:836
127	1004	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:814
128	1005	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2066
129	1005(1596)	200	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:2169
130	1005	50	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1059
131	1005	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1070
132	1005	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1075
133	1005	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1805
134	1005	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2521
135	1005	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2515
136	1005	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2451
137	1005	60	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2432
138	1005	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2415
139	1005	4,8 (6 kuruş değerinde eşek)	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2393
140	1005	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2302
141	1005	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2283
142	1005	15	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2273
143	1005	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2174
144	1005	200	Mehr-i Muaccel ve Müeccel	Sicil No:8 Belge:2169
145	1005	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2140
146	1005	125	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2124
147	1005	5	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2104
148	1005	10	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:2084
149	1005	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2072
150	1005	20	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:2050
151	1005	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1875
152	1005	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1849
153	1005	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1827
154	1005	10	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1802
155	1005	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1737
156	1005	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1715
157	1005	100	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1713
158	1005	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1695
159	1005	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1683
160	1005	50	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:1682
161	1005	50	Mehr-i Müeccel ve Muaccel	Sicil No:9 Belge:1059
162	1005	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1070
163	1005	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1075
164	1006(1597)	40	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2558
165	1006	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2576
166	1006	15	Mehir Bedeli	Sicil No:8 Belge:2593
167	1006	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2580
168	1006	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:8 Belge:2573
169	1008(1599)	300	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:6
170	1008	25	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:725
171	1008	50	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:733
172	1008	25	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:11
173	1008	5	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:13
174	1008	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:9 Belge:21

175	1008	4	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:151
176	1008	5	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:205
177	1008	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:410
178	1008	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:415
179	1008	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:424
180	1008	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:481
181	1008	5	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:451
182	1008	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:535
183	1008	21	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:539
184	1008	20	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:540
185	1008	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:556
186	1008	25	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:582
187	1008	25	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:583
188	1008	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:589
189	1008	4,8	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:629
190	1008	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:645
191	1008	33	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:648
192	1008	30	Mehr-i Müeccel	Sicil No:9 Belge:667
193	1008	20	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:679
194	1008	20	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:719
195	1008	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:425
196	1009 (1600)	20	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:1313
197	1009	25	Mehr-i Müeccel	Sicil No:4 Belge:1317
198	1009	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:783
199	1009	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:813
200	1009	5	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:827
201	1009	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:871
202	1009	10	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:907
203	1009	20	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:966
204	1009	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:999
205	1009	15	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1015
206	1009	30	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1029
207	1009	5	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1135
208	1009	25	Mehir Bedeli	Sicil No:9 Belge:1140

İncelemiş olduğumuz Halep'e ait 5 şer'îye sicilinde mehir miktarları ile ilgili 208 adet kayıt bulunmaktadır. 208 adet mehrin sadece 14 adetinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel birlikte verilmiştir. Muaccel ve müeccel mehrlerin birlikte kayıt olunanlardan birisi hariç, muaccel ve müeccel mehrlerin eşit olduğu görülmektedir. Buradan Halep'te evlenme sırasında peşin olarak verilen muaccel mehrle, daha sonra veya ölüm ve boşanma esnasında ödenmesi gereken müeccel mehrin eşit olduğu sonucuna varabiliriz.

Tablodaki mehir miktarlarının bir kısmı nafaka ile birlikte gösterilmiş, bir kısmında da kadın ve erkek tarafının itirazları bulunmaktadır. Bu hususları da göz önünde bulundurarak yukarıdaki rakamları kabaca değerlendirdiğimizde, 3 sultanîden 500 sultanîye kadar çıkan 208 adet mehrin ortalaması 32,49 sultanî altındır. Bu rakama ulaşırken müeccel ve muaccel mehrin birlikte verildiği miktarlar ikiye bölünmüş ve sadece mehrlerden birinin değerinin

tespiti yapılmıştır. Mehir miktarlarının yaklaşık %10'u 10 sultaninin altında olup büyük çoğunluğu 10-40 sultani aralığında yoğunlaşmaktadır. Konuya dönemselsel olarak baktığımızda 956-963 yılları arasına ait 17 mehirin ortalaması 24,5 altındır. 956-63 dönemi mehir miktarlarını baz alarak yüzyılın diğer dönemlerinde meydana gelen değişiklikleri bir tabloda şöyle gösterebiliriz.

Tablo(2): Mehir Artış Miktarları ve Oranları

Tarih	Mehir Sayısı	Ortalama Mehir Miktarları(Altın)	Artış Oranı(%)
956-963	17	24,5	
971-990	17	52,41	113,9
1003-1006	132	34,66	41,46
1008-1009	40	25,44	3,83

Orta seviyede gelire sahip bir erkek evlenmek istediğinde muaccel mehir ve boşanmak istediğinde müeccel mehir olarak toplam 65 sultani civarında mehiri gözden çıkartması gerekmektedir. Eğer erkek yakın zamanda evlenmiş ve boşanmış ise ve yeniden evlenmek istiyorsa; bu rakamları iki ile çarpmak, kısaca erkeğin ortalama 130 altını gözden çıkarması gerekir. Ayrıca erkeğin boşadığı kadına iddet nafakası ve varsa çocuklar için nafaka ödemesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nafaka miktarları da oldukça yüksek meblağlar oluşturmaktadır. Mehir ile birlikte düşünüldüğünde özellikle boşanan ailelerde çocuk varsa, çocuklara yetişkin oluncaya kadar her yıl ödenecek nafaka miktarları, boşanmak isteyen ve geliri çok yüksek seviyede olmayan erkekleri maddi açıdan oldukça zorlayacak rakamlardır.

Belirtilen rakamlar, XVI. yüzyıl Haleb'inde orta halli bir kocanın kendisine verilmiş olan boşama yetkisini kullanırken birkaç kez düşünmesi gerektiğini ve ekonomik durumu iyi olmayanlar için boşanmanın hiç de kolay olmadığını ortaya çıkartmaktadır. Nitekim 26 Zilhicce 1008/8 Temmuz 1600 tarihli sicil kaydında bu durum açıkça görülmektedir. Ahmet b. Ali, zevcesi Âmine binti Yusuf'u, gerdeğe girmeden önce İstanbul yolunda boşamıştır. Kadın 50 dinarlık mehir alacağını talep edince, erkek boşadığını inkâr etmiştir. Şahitlerin tanıklığı ile boşama olayının gerçekleştiği anlaşılmış ve erkek mehri ödemek zorunda kalmıştır.⁶⁰ Burada görüldüğü gibi boşama sonucunda ödenecek mehir bedeli, erkeğin iki kere düşünmesine ve boşama kararını gözden geçirmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan kocanın kadına baskı yaparak kadını alacağı mehir ve nafakadan vazgeçirerek muhâla'a yoluyla boşanmaya zorlayabileceği düşünülebilir. Burada kocanın toplumda sahip olacağı

⁶⁰HŞS Sicil No:9, Belge: 733.

kötü şöhret ve eğer yeniden evlenmek istiyorsa yeni eş için ödeyeceği mehir ve evlenme masrafları devreye girmektedir. Kısaca boşanmanın çok da kolay olmadığını söyleyebiliriz.

Yukarıda tabloda verilen bilgilerin çoğunluğu, kadınlar tarafından açılan mehir alacaklarıyla ilgili davalardan alınmıştır. Bu durum Halep'te kadınların boşanma sonrası kendilerini belli bir müddet ekonomik bakımdan ayakta tutacak mehir ve nafaka alacaklarını sıkı bir şekilde takip ettiklerini göstermektedir. Burada konuyla ilgili bazı farklı örnekler vererek mehir konusunun nasıl takip edildiğini göstermek istiyoruz. Kadınlar ölen kocalarının mirasından dahi daha önce almadıkları mehirlerini almaktadırlar. Kasım bin Bekrî el-Kal'î'den dul kalan karısı, kocasının terekesine vasfı olan Abdullah bin Şeyh Ebubekir'den, 20 dinarı mehr-i müeccel, kalanı kocasının mirasından olmak üzere toplam 91 dinar aldığını ikrar etmiştir⁶¹.

Kadınlar mehir konusuna o kadar ehemmiyet vermektedirler ki, bazen kendi öz çocukları ile dahi mahkemelik olabilmektedirler. Hacı Halit'in çocukları Derviş ve kız kardeşi Sadiye, anneleri Fatıma bint Hacı Halife'nin babalarından miras olarak kendilerine kalan Meğayir Mahallesi'ndeki konağa el koyduğunu iddia etmişlerdir. Anne ise konağı mehr-i müecceli mukabilinde aldığını belirtmiştir⁶². Diğer bir ilginç örnek ölen kadının ödenmemiş mehrinin, kocasından talep edilmesidir. Muhammed b.Vuheş el-Bedevi amcasının kızı Ayşe bint Süveyd'in öldüğünü ve 25 dinar olan mehr-i müeccelinin kocası Arküb b.Madi el-Bedevi'nin zimmetinde olduğunu, müteveffanın mirasçılarının da sadece kendisi ve davalı olan kocası Arküb b.Madi el-Bedevi'nin olduğunu söyleyerek kendi hissesine düşen hakkını talep etmiştir. Davalı koca ise mehrinin sadece (15) dinar olduğunu söylemiş ve kayıtlara bu şekilde geçmiştir⁶³.

Kadınlara ödenen mehirlerin gerçek değeri nedir? Satın alma gücü nedir? Mehir olarak ödenen paralarla neler yapılabilir? Kadınlara ödenen mehirler, kocalarının kadınları kolayca gözden çıkarabilmelerini engelleyebilecek miktarlarda mıdır? Bu soruların cevabı hakkında yukarıdaki tabloyu hazırladığımız sicillerde yer alan bir takım temel mal ve hizmetlerin fiyatlarını karşılaştırarak fikir sahibi olabiliriz. Mehir miktarlarını tespit ettiğimiz sicillerdeki tüm ev satışlarının ortalaması 95 altın, dükkan satışlarının ortalaması 57 altın, at satışlarının ortalaması 40 altın, deve fiyatlarının ortalaması 25 altın, Halep'ten Hicaz'a yük ve yolcu taşıyan bir devenin kira ücreti ortalaması 19 altındır. Belirtilen fiyatlar, ilk defa evlenenlerin,

⁶¹ HŞS Sicil No:4, Belge: 1313, Tarih: 7 Cemâziye'l-evvel 1009/14 Kasım 1600.

⁶² HŞS Sicil No:4, Belge: 2159, Tarih: Ramazan 956/Eylül 1549.

⁶³ HŞS Sicil No:8, Belge: 1144, Tarih: 2 Cemâziye'l-âhir 1004/2 Şubat 1596.

birden fazla evlilik yapmak veya boşanmak isteyenlerin sadece mehir nedeniyle karşılaşmış oldukları külfetlerin değerini göstermesi açısından önemlidir. Mehir, evlenme ve boşanma için yapılacak masraflardan sadece birisidir. Evlilik hiç şüphesiz düğün masrafları, aile hayatı için gerekli ev eşyaları ve diğer birçok harcamayı da zorunlu kılmaktadır. Boşanma ise kadın için iddet nafakasını, varsa çocuklar için geçim nafakası ödemeyi gerektirmektedir⁶⁴. Tüm bu masraflar göz önüne alındığında XVI. yüzyıl Halep’inde evlenmenin de, boşanmanın da hiç kolay olmadığı görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz mehir miktarları, Halep’in Osmanlı Devletinin sınırlarına katıldığı yüzyıl olan XVI. yüzyıla aittir. Osmanlı yönetimindeki Halep’te, ilerleyen yüzyıllarda ise mehir miktarlarında büyük düşüşler gerçekleşmiştir. Mehirle ilgili olarak XIX. yüzyıl Halep’ine ait elimizdeki iki ayrı veri bulunmaktadır. 1219-1224(1804-1809) tarihleri arasına ait 157 numaralı Halep Şer’iye Sicilinde yer alan mehirlerin ortalaması 140 kuruş olmuştur⁶⁵. Bu rakamı, XVI. yüzyıl ortalaması ile karşılaştırdığımızda, altın gramı cinsinden % 76 oranında mehir miktarı azalmıştır. 1240(1824) tarihli 204 numaralı sicilde⁶⁶ yer alan mehir miktarlarının ortalaması ise 22 kuruş olmuş ve mehir adeta sembolik bir duruma gerilemiştir. Bu durum Osmanlı döneminde evliliği kolaylaştırmak için mehir miktarını düşürme eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bunun somut göstergesi olarak Osmanlı yönetimi mehir miktarını Tanzimat Döneminde tarafların ekonomik durumuna göre üst sınıf için 1000 akçe(8,33 kuruş), orta sınıf için 500 akçe(4,16 kuruş) ve alt sınıf için 100 akçe (0,83 kuruş) olarak belirlemiş ve bunun dışında evlenme sırasında ayrıca hediye verilmesi de yasaklanmıştır⁶⁷.

SONUÇ

Her toplumda olduğu gibi Halep’te de çeşitli sebeplerle boşanmalar yaşanmaktaydı. Bu boşanmalar erkeğin tek taraflı irade beyanı yanında, şartlı boşanma, gaip olan kocalardan boşanma ve karşılıklı uzlaşma ile boşanma (muhalâ’a) şeklinde gerçekleşiyordu. Boşanma işlemleri İslam fikhının belirlediği esaslar çerçevesinde yapılıyordu. Erkeğin tek taraflı irade beyanı ile gerçekleştirdiği boşanmalarda taraflar haklarını almak ve hukuklarını korumak için mahkemelere müracaat ediyorlardı. Şartlı boşanmalar ve gaip olan kocalardan boşanmalarda

⁶⁴ Mehir miktarlarını tespit ettiğimiz sicillerde kocaların mehir dışında ödemek zorunda kaldığı nafaka miktarı sadece giyim için yıllık 0,5 altın ile 9 altın, gıda ve sair zaruri ihtiyaçlar için ise yıllık 4,17 altın ile 90 altın arasında değişmektedir.

⁶⁵ HŞS Sicil No: 157, Belge: 14,26,30,37,44,59,71,123,139,140,147.

⁶⁶ HŞS Sicil No: 204, Belge: 17, 31, 32, 38, 39, 41, 42, 44, 50, 65, 67, 68, 87, 88, 98, 103, 111, 114, 133, 138.

⁶⁷ Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, 2008, S. 1-2, s.238.

ise kadınlar boşandıklarının tescilini belgelemek, muhtemelen yeni bir evlilik yapabilmek için hukuki durumlarını belirlemeye çalışıyorlardı. Kendisinden uzun zamandır haber alınamayan gaip olan kocalardan boşanma konusunda, Osmanlı devletinin yasaklamasına rağmen Şafii mezhebi hükümlerine dayanılarak boşanmaları gerçekleştiriliyordu. Yine Osmanlı devleti tarafından hoş karşılanmasa da gayrimüslimlerin evlenme ve boşanma konusunda şer'îye mahkemelerini tercih ettikleri ve işlemlerini burada yaptıkları görülmektedir.

Osmanlı devletinin Halep'i sınırlarına kattığı XVI. yüzyılda ödenen mehir miktarının çok yüksek olduğu görülmektedir. Yarısı peşin (mehr-i muaccel), yarısı da daha sonra (mehr-i müeccel) ödenen mehir miktarının toplamı ortalama 65 altındır. Kadınlar mehir alacaklarını çok sıkı takip etmektedirler. Boşanma ile ilgili davaların büyük çoğunluğu kadınların mehir alacakları ile ilgilidir. Ölen kadının ödenmemiş mehri yasal mirasçılardan tarafından kocasından talep edildiği gibi, kadın, ölen kocasının ödemediği mehri kocasının mirasından öncelikle tahsil etmek ve almak konusunda öz evlatları ile mahkemelik olabilmektedir. Kadınlar hak ve hukuklarını korumak, hatta en mahrem konuları dava etmek için mahkemelerin kapılarını aşındırmaktadırlar.

Dönemin çeşitli mal ve hizmetleri ile mehir miktarları karşılaştırıldığında, orta halli bir vatandaş için belirtilen mehir miktarları hiç de kolay vazgeçilebilecek meblağlar değildir. Ödenecek mehir miktarı için boşanmaktan vazgeçenlere dahi rastlanmıştır. XVI. yüzyıldaki yüksek mehir miktarları, Osmanlı hâkimiyetinin ilerleyen yüzyıllarında Halep'te büyük gerileme göstermiş ve XIX. yüzyıl başlarında bu gerileme % 80-90 oranlarına ulaşmıştır. Nitekim Osmanlı devletinin evliliği kolaylaştırmak için mehir miktarlarının düşürülmesi eğilimi, Tanzimat döneminde kanunlara da yansımış üst, orta ve düşük gelir seviyesindeki insanlar için sembolik rakamlar belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

1-Şer'îye Sicilleri

1, 4, 5, 8, 9, 177, 204 numaralı Halep Şer'îye Sicilleri

2-Basılı Eserler

AKGÜNDÜZ Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, c. VI, İstanbul, 1993.

AYDIN Mehmet Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 2005.

BİLMEN Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiye ve İstalahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c.II, İstanbul 1976.

CİCİ Recep, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları" Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 3, Sayı 5, 2005.

CİN Halil, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara 1974.

DÖNDÜREN Hamdi, "Hul Maddesi" Samil İslam Ansiklopedisi, c.3, İstanbul 1991.

- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevârih, c.1,(Yayınlayan M.Münir Aktepe), İstanbul, 1976.
- KIVRIM İsmail, "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk)", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (<http://sbe.gantep.edu.tr>), 2011 10(1), s.379.
- SAK İzzet, "Şer'îye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2012, Sayı: 7.
- YAKUT Esra, "XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları" Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, 2008, S. 1-2.
- ZUHAYLÎ Vehbe, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, c.9, İstanbul, 1994.